

Требін Михайло Петрович, доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціології та політології, Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: m.p.trebin@nlu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1328-9865

ЗВИЧАЙНИЙ РАШИЗМ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті досліджується якісно новий феномен сучасного політичного життя Росії – рашизм. Показується його близькість із фашизмом та нацизмом, розглядається різноманітність підходів до осмислення основних ідей фашизму. Пропонується своє трактування цього явища. Автор трактує рашизм як ідеологію російського фашизму, засновану на антилібералізмі, експансіонізмі, реваншизмі, некрофілії, геноциді, тероризмі, етатизмі, ксенофобії, євразійстві, вождизмі, богообраності, мобілізації нації та держави проти ворогів. Розглянуто найважливіші риси ідеології рашизму. Доводиться, що рашизм антилюдська за своєю природою ідеологія, що порушує всі принципи міжнародного права, руйнує світову систему безпеки, завдяки дезінформації та маніпулюванню свідомістю створює спотворений образ світу, де правда – це брехня, а біле є чорним.

Ключові слова: ідеологія, фашизм, нацизм, рашизм, маніпулювання свідомістю, реваншизм, експансіонізм, жорстокість.

Постановка проблеми. Події 24 лютого 2022 р. дозволили усвідомити справжню сутність російського режиму, його іманентну близькість із фашизмом, націонал-соціалізмом. Світ побачив справжнє обличчя Кремля та його власників, побачив рашизм у дії. Термін «рашизм», переконаний Президент України Володимир Зеленський, – «слово, яке ніхто не вигадував, але всі повторюють уже і в Україні, і в Європі» – увійде у світову історію. «Слово нове, а вчинки такі самі, як були 80 років тому в Європі, бо за всі ці 80 років на нашому континенті таких варварств просто не було. Тому рашизм – це поняття, яке буде в історичних книгах, буде в умовних «вікіпедіях», залишиться на уроках. І за партами маленькі дітлахи в усьому світі вставатимуть і відповідатимуть вчителям, коли цей рашизм розпочався, на якій землі, хто переміг у боротьбі за свободу проти саме цього страшного поняття», – заявив Зеленський у ході великої пресконференції в київському метро 23 квітня [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні алітерація «рашизм» (контамінація слів «Russia» («раша») та «фашизм») міцно входить у науковий дискурс. Як пояснює цей термін для західної аудиторії професор Єльського університету Тімоті Снайдер: «Рашизм» звучить як «фашизм», але з «р» замість «ф» на початку, що, грубо кажучи, означає «російський фашизм». Тому він пропонує писати його латиницею як ruscism, щоб зберегти для англомовного світу візуальну прив'язку до слів Russia та fascism [2]. Як підкреслила американська публіцистка та історикиня Енн Епплбаум, авторка книг «Гулаг» та «Червоний голод: сталінська війна проти України», у розмові з BBC News Україна: «Мені не подобається термін фашизм у російському контексті лише з однієї причини: бо він нагадує більшості людей у світі про Голокост і масове вбивство євреїв. Це відвертає увагу. Слово «рашизм» тут доречніше, бо воно вказує, що маємо справу з особливою російською версією ідеології винищення – і відтак цей термін конкретніший і корисніший» [3]. На жаль західні дослідники занадто пізно звернули увагу на рашизм як різновид сучасного фашизму, тому ми на цей час практично не маємо досліджень цього феномену світовою науковою спільнотою. Українські вчені почали досліджувати це явище після вторгнення російських військ до Грузії у серпні 2008 р., тоді й з'явилося в науковому дискурсі поняття «рашизм». Феномен «рашизму» в сучасному світі досліджують такі українські вчені, як С. Вовканич, С. Дациук, Б. Дем'яненко, Ю. Дем'янчук, О. Німець, Є. Хан та ін. [4–10]. Оскільки осмислення явища тільки почалося, є ще величезна кількість «білих плям», що вимагають свого трактування.

Метою статті є спроба осмислення феномену «рашизму» та виокремлення його головних ознак.

Виклад основного матеріалу. Одна з перших спроб дослідити явище «рашизму» належить Остапу Кривдику, який писав, що «Рашизм – це ідеологія й практика правлячого режиму Російської Федерації, яка базується на ідеї зверхності «російських співвітчизників», їхній «особливій цивілізаційній місії», антидемократизмі й неоколоніалізмі радянсько-імперського типу, використанні православ'я як моральної доктрини, та на геоекономічних інструментах, у першу чергу енергоносіях» [11]. Більш активно до спроби визначення сутності рашизму українські вчені звернулися після анексії Криму та російської агресії на Донбасі. Професор Олександр Костенко у березні 2014 р. відзначав, що «рашизм, як різновид соціопатії, можна визначити таким чином: «Рашизм – це ідеологія, що базується на ілюзіях і обґрунтовує, у свою чергу, припустимість будь-якого свавілля заради хибно трактованих інтересів російського суспільства». У зовнішній політиці рашизм виявляється, зокрема, у порушенні принципів міжнародного права, нав'язуванні світові своєї версії історичної правди виключно на користь Росії, у зловживанні правом вето

в Раді Безпеки ООН тощо. У внутрішній політиці проявом рашизму є порушення прав людини на свободу думки, переслідування учасників «руху незгодних», використання ЗМІ для дезінформації свого народу тощо» [12]. Борис Дем'яненко підкреслює, що «рашизм», «як людиноненависницька ідеологія, виступає еклектичною сумішшю імперського неоколоніалізму, великодержавного шовінізму, ностальгії за радянським минулим, релігійного традиціоналізму» [6, с. 39]. Сергій Морфінов пропонує таке тлумачення цього феномену: «“Рашизм” – це дивна постмодерністська суміш, куди увійшли шовіністський «великоросійський» світогляд давно померлої Російської імперії, ностальгія за Радянським Союзом, реваншистські настрої пострадянських силовиків, псевдоісторичні екскурси Путіна, а також православ'я з одночасним ушануванням Миколи II і Сталіна, і на додачу – цитати з фільму «Брат-2», нанесені на шеврони російських військових» [13]. Євген Хан кризь призму політології обґрунтовує, що «рашизм» – «це різновид політичного режиму, а також радикальна авторитарна політична ідеологія, характерними ознаками якої є сильний культ особи, мілітаризм, тоталітаризм, призначений для об'єднання земель через проведення гібридних війн або повної руйнації. Це ідея «русского міра», що полягає у знищенні інших цивілізацій з високорозвинутою культурою, їх підкоренні та асиміляції. «Рашизм» є різновидом «фашизму», оскільки має характерні складові саме такої ідеології, що виникає в державах з тоталітарною формою устрою та імперськими амбіціями» [10, с. 88]. З філософських позицій підійшов до визначення поняття Сергій Дацюк. Для нього «рашизм – це імперський фашизм, який має неекзистенційну субонтологію – світозлобу, світоагресію, культ сили над цілим світом, ядерну загрозу знищення світу. ... Рашизм – це антилюдство» [5]. Він звертає увагу на те, що рашизм базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшого братнього народу», великодержавного шовінізму, зверхності й нетерпимості до елементів культури інших народів; в ідейно-політичному плані – на російському імперіалізмі та радянському тоталітаризмі; у духовному – на фундаменталістському православ'ї; в економіко-політичному – на шантажі умовами поставок та рівня цін на енергоносії (газ та нафта); у правничому – на запереченні сили права, браваді правовими порушеннями; в цивілізаційному – на відтворенні поведінкових патернів, успадкованих від Золотої Орди.

З'явилося поняття «рашизму» і в словниках. Так, Марина Козирева в енциклопедичному словнику-довіднику «Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори)» пропонує таке визначення цього явища: «Рашизм – російська державницька квазіідеологія, яка є еклектичною сумішшю імперського неоколоніалізму, великодержавного шовінізму, ностальгії за радянським минулим, релігійного традиціоналізму. Ґрунтується переважно на культурі національного лідера, ідеї «особливої цивілізаційної місії», несприй-

нятті західних ліберально-демократичних цінностей та інститутів, яким протиставляє євразійську цивілізацію» [14, с. 456]. Звернули увагу дослідники і на прибічників рашизму. В енциклопедичному словнику-довіднику «Сучасна політична лексика» Ірина Харечко запропонувала таке визначення рашиста: це «прихильник ідеології рашизму, основаної на ідеї зверхності «російських співвітчизників», їхній «особливій цивілізаційній місії», антидемократизмі й неоколоніалізмі радянсько-імперського типу, використанні православ'я як моральної доктрини та на геоекономічних інструментах, насамперед енергоносіях» [15, с. 339].

Як бачимо, термінологічної визначеності поняття «рашизм» на цей час ще не має, що цілком зрозуміло, тому що це перші спроби осмислення цього складного та жахливого явища. На наш погляд, рашизм можна визначити як ідеологію російського фашизму, що базується на антилібералізмі, експансіонізмі, реваншизмі, некрофілії, геноциді, тероризмі, етатизмі, ксенофобії, євразійстві, вождизмі, богообраності, мобілізації нації й держави проти ворогів, пануванні сили над правом.

Спробуємо обґрунтувати ці основні риси рашизму. Взагалі проблема визначення ознак рашизму як різновиду фашизму залишається дуже спірним і складним питанням. У 1995 р. один з визначних європейських інтелектуалів Умберто Еко запропонував визначення Ур-фашизму, або Вічного Фашизму. Його суть проста: попри безліч відмінностей між різними тоталітарними системами з різними назвами, вони мають дещо спільне. Цю спільність Еко демонструє на прикладі чотирьох рядків: abc – bcd – cde – def. Хоча групи один і чотири не мають спільного символу, проте у групі три вони такими будуть (c, d, e), що роблять їх сполучниками між групами. Саме вони і творять «сімейну схожість». «Отож фашизм став терміном на всі такі випадки, бо з будь-якого фашистського режиму можна виелементувати один або більше компонентів, але сам режим залишиться впізнавано фашистським, – підкреслював У. Еко. – Вилучіть із фашизму імперіалізм, і ви маєте Франка й Салазара. Вилучіть колоніалізм – і маєте балканський фашизм усташів. Додайте до італійського фашизму радикальний антикапіталізм (який, до речі, ніколи не захоплював Муссоліні) – і маєте Езру Павнда. Додайте культ кельтської міфології і містики Святого Грааля (зовсім чужу офіційному фашизмові) – дістанете одного з найшанованіших фашистських гуру Юліуса Еволу» [16]. Характерними рисами фашизму, за У. Еко, є: 1) культ традиції; 2) заперечення модернізму; 3) культ акції заради самої акції; 4) незгода є зрадою; 5) страх перед відмінностями; 6) апеляція до фрустрованого середнього класу; 7) перейнятість ідеєю змови, по можливості міжнародної; 8) шляхом постійного зміщення риторичного фокусу, ворог зображується водночас як надто сильний і як надто слабкий; 9) пацифізм зображується як торгування з ворогом; 10) по-

пулістський елітизм, елітизм мас; 11) кожного виховують і навчають так, щоб він став героєм; 12) мачизм (який включає в себе зневагу до жінок, нетерпимість і осуд нестандартних сексуальних практик, від цнотливості до гомосексуалізму); 13) селективний популізм; 14) нова мова. Як підкреслює У. Еко: «Ці елементи не можна організувати в систему. Багато з них суперечать одне одному і є типовими й для інших форм деспотизму чи фанатизму. Та достатньо присутності одного з цих елементів у суспільній системі, щоб навколо нього почав згущуватися фашизм» [16]. І більшість цих рис присутня в рашизмі.

Американський політолог Лоуренс Брітт, проаналізувавши режими А. Гітлера (Німеччина), Б. Муссоліні (Італія), Ф. Франко (Іспанія), А. Салазара (Португалія), Г. Пападопулоса (Греція), А. Піночета (Чилі), Х. М. Сухарто (Індонезія), дійшов висновку, що всі фашистські режими мають також 14 загальних ознак [17]. До речі, усі ці ознаки притаманні рашистському режиму: 1) нав'язлива пропаганда націоналізму; 2) нехтування правами людини; 3) згуртування проти призначених загальних ворогів; 4) домінування силових структур; 5) розгул сексизму; 6) контроль над ЗМІ; 7) одержимість національною безпекою; 8) зрощування релігії з державою; 9) підтримка олігархії; 10) утиск профспілок; 11) презирство до інтелектуалів і мистецтва; 12) одержимість злочинами і покараннями; 13) тотальне кумівство і корупція; 14) фальсифікація виборів [17].

Український політтехнолог Сергій Гайдай виокремлює вісім ознак фашизму: 1) культ вождя; 2) етатизм; 3) заборона, переслідування та терор інакодумців, боротьба з незгодними, оголошення їх зрадниками та ворогами; 4) агресивний націоналізм; 5) агресивний імперіалізм; 6) культ сили та насильства, героїв та воєнщини; 7) реваншизм; 8) державне управління та втручання в економіку та корпоративізм при визнанні приватної власності [18].

Українські дослідники Владлен Мараєв та Юлія Білик запропонували своє бачення загальних ознак рашизму. Для них насамперед це: пропаганда та переписування історії; культ особистості; символіка; геноцид інших народів; ігнорування міжнародного права; однопартійна система; тісний союз держави і церкви; закріплення традиційних гендерних ролей; тотальний контроль над ЗМІ; необмежений вплив апарату примусу (поліція, спецслужби); крахи блицкригів [19]. Основними ознаками рашизму для Т. Снайдера є: культ вождя та культ померлих, корпоративістська держава, міфи про минуле, цензура, популярність теорій змови, централізована пропаганда, ведення війни на руйнування. Т. Снайдер нагадує про інші відмінні особливості рашизму на міжнародній арені: сприяє просуванню ультраправих сил усюди; Путін – кумир прихильників переваги білої раси в усьому світі; під час воєн, включаючи війну з Україною, провідні російські фашисти отримують доступ до медіа;

члени російської еліти, насамперед Путін, дедалі більше покладаються на фашистські концепти; саме «виправдання» Путіним війни в Україні як якогось акту «очищаючого насильства», яке поверне Росії її суть, є християнською формою фашизму [2].

Ми розглядаємо рашизм саме як ідеологію, тому що він є, як підкреслює професор Світлана Денисюк, системою «переконань та ідей, поглядів на суспільство та його політичне життя, що відображає ідеали, світогляд, інтереси, умонастрої людей, класів, соціальних верств, політичних партій, громадських рухів, охоплює цінності, нормативні й цільові схильності та способи їх досягнення» [20, с. 126]. Або, за класичним визначенням ідеології, запропонованим Мартіном Селіджером, це «набір ідей, за допомогою яких люди стверджують, пояснюють чи виправдовують цілі та засоби організованих соціальних дій, особливо політичних, незалежно від того, чи націлені такі дії на збереження, удосконалення, викорінення чи перебудову існуючого соціального порядку» [21, р. 14]. Який же це набір ідей рашизму?

По-перше, це *антилібералізм*. Лібералізм у сучасному світі є характеристикою політичного режиму, що забезпечує гарантовані державою громадянські свободи: багатопартійність, свободу слова, змагальний політичний процес, справедливість, розвиток інфраструктур громадянського суспільства тощо. Е. Фромм писав: «Будучи умовою цілісного розвитку людського організму, свобода є фундаментальною біологічною потребою людини... Серед усіх загроз життєвим інтересам людини загроза її свободі має надзвичайне значення як в індивідуальному, так і в соціальному плані» [22, с. 181–182]. Сучасний путінський режим знищив свободу як явище в російському суспільстві. І це не дивно, тому що сучасна російська так звана «правляча еліта», як справедливо підкреслює російський історик Олександр Скобов, «значною мірою кримінальна за своїм походженням та способом соціального сходження, спочатку була заряджена зневагою та ненавистю до базових цінностей ліберальної цивілізації. Таких як свобода, рівність, верховенство права, гуманізм. Багато її представників дерлися нагору через рекет, рейдерство, викрадення людей, замовні вбивства конкурентів. І вони винесли зі свого життєвого досвіду глибоке переконання в тому, що саме так улаштований і має бути влаштований світ. Завжди і скрізь» [23, с. 35]. Тому замість багатопартійності ми бачимо, що «керівною та спрямовуючою силою» російського суспільства, ядром його політичної системи, державних та громадських організацій є партія «Єдина Росія». У сьогоднішній Держдумі 324 депутати з 450 – представники цієї партії, інші політичні сили лише допомагають їй «розбудувати країну». Про свободу слова казати взагалі не можна: усі демократичні ЗМІ ліквідовано, якщо ти незадоволений ситуацією в країні або «спеціальну воєнну операцію» назвеш її справжнім ім'ям «війною», то опинишся за ґратами.

Самі росіяни вважають своє суспільство влаштованим несправедливо (так думають 69,8% опитаних), але на питання «в правильному чи неправильному напрямку рухається країна» 68% молоді та старшого покоління відповідають сьогодні, що «в правильному» [24]. Ось таке громадянське суспільство побудовано в Росії.

По-друге, *експансіонізм*. Першочерговим завданням рашизму на сучасному етапі постали плани з інтеграції передусім України, Білорусі, Молдови, інших православних регіонів та країв у простір єдиного «російського світу». Це своєрідна ідея Lebensraum Карла Хаусхофера на рашистський манер. Як вважає Олег Баган, сучасний рашистський експансіонізм базується на ментальності російського народу, якій притаманні зверхність, психологічний нахил до вседозволеності й грабіжництва, патологічна терплячість, жорстокість та різноманітні форми соціального експібіціонізму перед владою [25]. До речі, чим вона суттєво відрізняється від ментальності українців, серед базових рис якої слід назвати демократизм, конституціоналізм, екзистенціальний індивідуалізм, егалітаризм [26, с. 318]. Наочно це представив уродженець Чугуєва Ілля Рєпін у своїх картинах «Бурлаки на Волзі» та «Запорожці пишуть листа турецькому султану».

По-третє, *реваншизм*. 2005 р. президент Росії Володимир Путін заявив, що розпад СРСР став найбільшою геополітичною катастрофою ХХ ст. Травма російської еліти від поразки Росії у Третій світовій холодній війні на розриві між перемогою СРСР у Другій світовій війні спрацювала на творення реваншизму не гірше, ніж травма після Першої світової війни спрацювала на реваншизм націонал-соціалістичної Німеччини часів Другої світової війни. Тому колишню могутність країни потрібно повернути, вернути в лоно нового «СРСР 2.0» усі колишні союзні республіки, а потім узятися за Захід. Тобто повернути собі статус великої держави, у якої немає кордонів. На це і було спрямовано пропаганду путінської Росії останні роки, коли росіянам казали про богообраність та історичну місію в боротьбі із «загниваючим Заходом».

По-четверте, *некрофілія*. Путін як натхненник рашизму неодноразово проповідував некрофільські настанови. У фільмі Володимира Соловйова «Світопорядок» 7 березня 2018 р. він заявив: «Це називається “відповідь – зустрічний удар”. Якщо це рішення знищити Росію, тоді ми маємо законне право відповісти... Так, для людства це буде глобальна катастрофа, для світу буде глобальна катастрофа. Але я як громадянин Росії і глава російської держави хочу поставити запитання: а навіщо нам такий світ, якщо там не буде Росії?» [27]. У тому ж 2018 р. 18 жовтня на Валдайському форумі Путін заявив: «Агресор повинен знати, що відплата неминуча, що його буде знищено. Ми жертви агресії, ми як мученики потрапимо до раю. А вони просто здохнуть. Бо навіть покаяться не встигнуть!» [28]. Тобто це означає таке:

Росія ядерною зброєю готова знищити весь світ, якщо цей світ не готовий визнати її світовим лідером.

По-п'яте, *геноцид*. У Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948) у ст. II «під геноцидом розуміються такі дії, які здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; с) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, що розраховані на повне або часткове фізичне знищення її; d) заходи, розраховані на запобігання дітонародженню серед такої групи; e) насильницька передача дітей із однієї людської групи до іншої» [29]. Масові вбивства, систематичні порушення прав людини, насильницькі депортації та навмисне руйнування цивільної інфраструктури, вчинені російськими військовими, означають, що Москва винна у скоєнні всіх п'яти актів геноциду в Україні. Така поведінка рашистів цілком зрозуміла, ще 6 травня 2014 р. в інтерв'ю агентству Anna-News професор Московського державного університету імені М. В. Ломоносова Олександр Дугін, описуючи нібито звірства українців, закликав їх вбивати. Буквально на 18-й хвилині інтерв'ю він заявив, маючи на увазі українців, таке: «Вбивати, вбивати, вбивати. Більше розмов ніяких не повинно бути. Як професор я так вважаю». Нагадаю, що О. Дугін – один з ідеологів рашизму. Виникає питання: «Звідки така жорстокість?». Згадайте загальні риси російської ментальності, одна з них – жорстокість. На цю рису росіян звернув увагу ще на початку ХХ ст. Максим Горький, який писав: «Я думаю, що російському народу виключно – так само виключно, як англійцю почуття гумору, – властиве почуття особливої жорстокості, холоднокривної і ніби такої, що відчуває межі людського терпіння до болю, ніби вивчає чіпкість, стійкість життя. У російській жорстокості відчувається диявольська витонченість, у ній є щось тонке, вишукане» [30]. Лев Гумільов казав, що «будь-який мордвин, зирянин, мирянин, татарин, прийнявши хрещення, ставав росіянином», тобто жорстокість це не риса етнічних росіян, це риса громадян Росії. Тому не дивно, що Папа Римський Франциск, говорячи про війну в Україні, назвав чеченців і бурятів «найжорстокішою частиною російських військ в Україні», зазначивши, що «якщо є люди-мученики, то мають бути й ті, хто їх мучить» [31].

По-шосте, *тероризм*. Сучасні словники визначають тероризм як «соціальне явище, яке засновано на використанні або загрозі використання насилля у вигляді терористичного акту з метою наростання атмосфери страху та безвиході в суспільстві в ім'я досягнення цілей суб'єктів терористичної діяльності... Сутність тероризму – насилля з метою залякування» [32, с. 891]. Усі дії російського війська на території України свідчать про те, що Росія, осо-

бливо в період, коли наближаються холоди, стала активно використовувати ракетні атаки на знищення критичної інфраструктури України, постійно погрожує тактичною ядерною зброєю, знищує житлові будинки, лікарні, школи тощо, тобто створює нелюдські умови життя для наших громадян без світла, тепла та води. Мета – змусити Україну піти на мирні переговори на умовах РФ. А для досягнення цієї мети усі засоби згодяться, у тому числі терористичні.

Ну й ще декілька ознак рашизму, які достатньо ретельно досліджені українськими науковцями: етатизм, ксенофобія, євразійство, вождизм, богообраність російського народу, мобілізація нації й держави проти ворогів, панування сили над правом тощо.

Висновки. Таким чином, рашизм як суспільно-політичне явище сучасності став об'єктом дослідження для вчених світу. Людство повинне усвідомити, що рашизм є антилюдяним за своєю природою, порушує всі принципи міжнародного права, руйнує світову систему безпеки, завдяки дезінформації і маніпулюванню свідомістю створює перекручений образ світу, де правда – це брехня, а біле є чорним. Людство просто повинне зупинити рашизм, інакше він знищить нашу цивілізацію, а наша планета здобуде долю міфічного Фаєтона.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Будет на уроках». Слово «рашизм» войдет в историю – Зеленский о зверствах оккупантов. *НВ*. 2022. 23 квіт. URL: <https://nv.ua/world/geopolitics/voyna-v-ukraine-zelenskiy-zayavil-chto-slovo-rashizm-popadet-v-knigi-po-istorii-50236391.html> (дата звернення: 28.11.2022).
2. Snyder T. The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. *New York Times Magazine*. 2022. 22 April. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html> (accessed date: 28.11.2022).
3. Епплбаум: західна допомога Україні не ослабне. *BBC News Україна*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jk9-TVVR-Gk> (дата звернення: 28.11.2022).
4. Вовканич С. Й. Попередити світ про небезпеку рашизму. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки*. 2014. Вип. 12. С. 254–273.
5. Дацюк С. Що таке рашизм? *Українська правда*. 2022. 8 квіт. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fcbe87bb92/> (дата звернення: 28.11.2022).
6. Дем'яненко Б. «Рашизм» як квазіідеологія пострадянського імперського реваншу. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2018. Вип. 8. С. 35–40.
7. Дем'янчук Ю. Український погляд на «рашизм» в історичному ракурсі. *Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. Вип. 11/12. С. 115–124.
8. Німець О. Л. Обережно, рашизм! Косів : Писаний Камінь, 2018. 61 с.

9. Требін М. П. Рашизм: спроба проникнення у сутність. *Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього* : зб. матеріалів XXIV Всеукр. наук. конф. викладачів, молодих науковців і студентів (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / М-во освіти і науки України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Харків. асоц. політологів. Харків : Право, 2022. С. 25–31.
10. Хан Є. Рашизм як політична ідеологія та соціальна практика в сучасній Російській Федерації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 51. С. 83–89.
11. Кривдик О. Рашизм. *Українська правда*. 2010. 18 трав. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2010/05/18/5050708/> (дата звернення: 28.11.2022).
12. Чому ми стали ворогами. Чи зможуть українці «мовою аргументів» достукатися до росіян? *День*. 2014. 18 берез. URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/chomu-mi-stali-vorogami> (дата звернення: 28.11.2022).
13. Морфінов С. «Рашизм»: історія «російського фашизму» від теорій Дугіна до ідеології «Брата-2». *BBC News Україна*. 2022. 1 жовт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100> (дата звернення: 28.11.2022).
14. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. ; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ – 2000, 2015. 492 с.
15. Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. ; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів : Новий Світ – 2000, 2015. 396 с.
16. Умберто Еко. Ур-фашизм. *Histor!ans*. 2012. 31 December. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/statti/525-umberto-eko-ur-fashyzm> (дата звернення: 28.11.2022).
17. Britt L. W. Fascism Anyone? *Free Inquiry*. 2003. Vol. 23, No. 2. URL: <https://secularhumanism.org/2003/03/fascism-anyone/> (accessed date: 28.11.2022).
18. Гайдай С. Восемь признаков фашизма. *НВ*. 2022. 10 черв. URL: <https://nv.ua/opinion/vosem-priznakov-fashizma-v-rossii-putin-poslednie-novosti-50248938.html> (дата звернення: 28.11.2022).
19. Мараєв В., Білик Ю. Рашизм, або чому росіяни – нові нацисти. *Вокс Україна*. 2022. 23 берез. URL: <https://voxukraine.org/rashyzm-abo-chomu-rosiyany-novinatysysty/> (дата звернення: 28.11.2022).
20. Політологія : енцикл. слов. / В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Н. М. Хома ; за ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 406 с.
21. Seliger M. Ideology and politics. London: Allen & Unwin, 1976. 354 p.
22. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности : перевод / вступ. ст. П. С. Гуревича ; примеч. Т. В. Панфиловой. Москва : Республика, 1994. 446, [1] с.
23. Скобов А. Фронт за линией фронта. Ч. I. Санкт-Петербург : Артбург, 2022. 60 с.
24. В России две трети молодежи считают устройство жизни страны несправедливым. *Накануне.Ру*. 2022. 26 авг. URL: <https://www.nakanune.ru/news/2022/08/26/22673487/> (дата звернення: 28.11.2022).

25. Баган О. Російський імперіалізм: джерела і цілі. *Український погляд*. 2020. 8 квіт. URL: <http://ukrpohliad.org/analytics/rosijskyj-imperializm-dzherela-i-tsili.html> (дата звернення: 28.11.2022).
26. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. 744 с.
27. Миропорядок 2018. Фільм Володимира Соловйова. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uC2bWSbZdQ4> (дата звернення: 28.11.2022).
28. «США пилят сук на котрому сидять». Що було сказано на засіданні клубу «Валдай» з участю Путіна. *Газета.ru*. 2018. 18 окт. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2018/10/18_a_12025723.shtml (дата звернення: 28.11.2022).
29. Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього. Прийнята резолюцією 260 (III) Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1948 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/genocide.shtml (дата звернення: 28.11.2022).
30. Горькій М. О рускомъ крестьянствѣ. Берлін: Изд-во И. П. Ладыжниковой, 1922. URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC_%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5_\(%D0%93%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC_%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5_(%D0%93%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9)) (дата звернення: 28.11.2022).
31. Exclusive: Pope Francis discusses Ukraine, U. S. bishops and more. *America magazine*. 2022. 28.11. URL: <https://www.americamagazine.org/faith/2022/11/28/pope-francis-interview-america-244225> (accessed date: 28.11.2022).
32. Соціологія права: енцикл. слов. / Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2020. 984 с.

REFERENCES

1. «Budet na urokah». Slovo 'rashizm' vojdet v istoriju – Zelenskij o zverstvah okkupantov [«Will be in class». The word 'ruscism' will go down in Zelensky's story about the atrocities of the occupiers]. *NV*. 2022. 23.04. Retrieved from <https://nv.ua/world/geopolitics/voyna-v-ukraine-zelenskiy-zayavil-chto-slovo-rashizm-popadet-v-knigi-po-istorii-50236391.html> [in Russian].
2. Snyder, T. (2022). The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. *New York Times Magazine*. April 22. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html>.
3. Epplbaum: zakhidna dopomoha Ukraini ne oslabne [Applebaum: Western aid to Ukraine will not weaken]. *BBC News Ukraina*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=jk9-TV-R-Gk> [in Ukrainian].
4. Vovkanych, S. Y. (2014). Poperedyty svit pro nebezpeku rashyzmu [Warn the world about the dangers of ruscism]. *Visnyk Lvivskoi komertsinoi akademii. Seriya:*

- Humanitarni nauky – Bulletin of the Lviv Commercial Academy. Series: Humanities*, 12, 254–273 [in Ukrainian].
5. Datsiuk, S. (2022). Shcho take rashyzm [What is ruscism]? *Ukrainska pravda*. 08.04. Retrieved from <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/> [in Ukrainian].
  6. Dem'ianenko, B. (2018). «Rashyzm» yak kvaziideolohiia postradianskoho imperskoho revanshu [«Ruscism» as a quasi-ideology of post-Soviet imperial revenge]. *Studia politologica Ucraino-Polona*, 8, 35–40 [in Ukrainian].
  7. Demyanchuk, Yu. (2014). The Ukrainian view of «racism» in a historical perspective [The Ukrainian view of «ruscism» in a historical perspective]. *Historical studies of Lesya Ukrainka East European National University – Historical studies of Lesya Ukrainka East European National University*, 11–12, 115–124 [in Ukrainian].
  8. Nimets, O. L. (201). *Oberezhno, rashyzm* [Beware, ruscism]! Kosiv: Pysanyi Kamin [in Ukrainian].
  9. Trebin, M. P. (2022). Rashyzm: sproba pronyknennia u sutnist [Ruscism: an attempt to penetrate the essence]. *Ukrainskyi sotsium: sotsialno-politychnyi analiz suchasnosti ta prohnoz maibutnoho : zb. materialiv XXIV Vseukr. nauk. konf. vykladachiv, molodykh naukovtsiv i studentiv (m. Kharkiv, 25 lystop. 2022 r.) – Ukrainian society: socio-political analysis of the present and forecast of the future: coll. materials XXIV All-Ukrainian of science conf. teachers, young scientists and students (Kharkov, November 25, 2022)*, Pp. 25–31 / M-vo osvity i nauky Ukrainy; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho; Kharkiv. asots. politolohiv. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
  10. Khan, Ye. (2022). Rashyzm yak politychna ideolohiia ta sotsialna praktyka v suchasni Rosiiskii Federatsii [Ruscism as a political ideology and social practice in the modern Russian Federation]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 51, 83–89 [in Ukrainian].
  11. Kryvdyk, O. (2010). Rashyzm [Ruscism]. *Ukraynskaia pravda*. 18.05. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2010/05/18/5050708/> [in Ukrainian].
- Chomu my staly vorohamy. Chy zmozhut ukraintsi «movoitu arhumentiv» dostukatysia do rosiian [Why we became enemies. Will the Ukrainians be able to reach the Russians with the «language of arguments»]? *Den*. 2014.18.03. Retrieved from <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/chomu-mi-stali-vorogami> [in Ukrainian].
12. Morfinov, S. (2022). «Rashyzm»: istoriia «rosiiskoho fashyzmu» vid teorii Duhina do ideolohii «Brata-2» [«Ruscism»: the history of «Russian fascism» from Dugin's theories to the ideology of «Brother-2»]. *BBC News Ukraina*. 01.10. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100> [in Ukrainian].
  13. Vdovychyn, I. Ya., Uhryn, L. Ya., & Shypunov, H. V., et al. (2015). *Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta inshi novotvory)* [The latest political vocabulary (neologisms, occasionalisms and other innovations)] / za zah. red. N. M. Khomy. Lviv: Novyi Svit – 2000 [in Ukrainian].
  14. Vdovychyn, I. Ya., Uhryn, L. Ya., & Shypunov, H. V., et al. (2015). *Suchasna politychna leksyka : entsykloped. slovnyk-dovidnyk* [Modern political vocabulary: an encyclopedic dictionary-reference] / za nauk. red. Khomy N. M. Lviv: Novyi Svit – 2000 [in Ukrainian].

15. Umberto Eko (2012). Ur-fashyzm [Ur-fascism]. *Histor'ans*. 31 December. Retrieved from <https://www.historians.in.ua/index.php/en/statti/525-umberto-eko-ur-fashyzm> [in Ukrainian].
16. Britt, L. W. (2003). Fascism Anyone? *Free Inquiry*, 23 (2). Retrieved from <https://secularhumanism.org/2003/03/fascism-anyone/>
17. Gajdaj, S. (2022). Vosem' priznakov fashizma [Eight signs of fascism]. *NV*. 10.06. Retrieved from <https://nv.ua/opinion/vosem-priznakov-fashizma-v-rossii-putin-poslednie-novosti-50248938.html> [in Russian].
18. Maraiev, V., & Bilyk, Yu. (2022). Rashyzm, abo chomu rosiiany – novi natsysty [Ruscism, because why Russians are new Nazis]. *Voks Ukraina*. 23.03. Retrieved from <https://voxukraine.org/rashyzm-abo-chomu-rosiyany-novi-natsysty/> [in Ukrainian].
19. Denysenko, V. M., Uhryn, L. Ya., & Khoma, N. M., et al. (2014). *Politolohiia: entsyklopedychnyi slovnyk* [Political science: an encyclopedic dictionary] / za red. d-ra filos. nauk, prof. V. P. Melnyka. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
20. Seliger, M. (1976). *Ideology and politics*. London: Allen & Unwin.
21. Fromm, Je. (1994). *Anatomija chelovecheskoj destruktivnosti* [Anatomy of human destructiveness]: [Perevod] / [Vstup. st. P. S. Gurevicha; Primech. T. V. Panfilovoj]. Moskva: Respublika [in Russian].
22. Skobov, A. (2022). *Front za liniej fronta* [Front to front line]. Chast' I. Sankt-Peterburg: Artburg [in Russian].
23. V Rossii dve treti molodjozhi schitajut ustrojstvo zhizni strany nespravedlivym [In Russia, two-thirds of young people consider the country's structure of life unfair]. *Nakanune.Ru*. 2022. 26.08. Retrieved from <https://www.nakanune.ru/news/2022/08/26/22673487/> [in Russian].
24. Bahan, O. (2020). Rosiiskyi imperializm: dzherela i tsili [Russian imperialism: sources and goals]. *Ukrainskyi pohliad*. 08.04. Retrieved from <http://ukrpohliad.org/analytics/rosijskyj-imperializm-dzherela-i-tsili.html> [in Ukrainian].
25. Bezruk, O. O., Blikhar, V. S., & Herasina, L. M., et al. (2019). *Polityko-pravova mentalnist ukrainskoho sotsiumu v umovakh yevropeiskoi intehratsii* [Political and legal mentality of Ukrainian society in the conditions of European integration]: monohrafiia / za red. M. P. Trebina. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
26. Miroporjadok 2018. Fil'm Vladimira Solov'eva [World order 2018. A film by Vladimir Solovyov]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=uC2bWSbZdQ4> [in Russian].
27. «SShA piljat suk na kotorom sidjat». Chto bylo skazano na zasedanii kluba «Valdaj» s uchastiem Putina [«The United States is sawing the branch they are sitting on». What was said at the meeting of the Valdai Club with the participation of Putin]. *Gazeta.ru*. 18.10.2018. Retrieved from https://www.gazeta.ru/politics/2018/10/18_a_12025723.shtml [in Russian].
28. Konvencija o preduprezhdenii prestuplenija genocida i nakazanii za nego [Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide]. Prinjata rezoljuciej 260 (III) General'noj Assamblei OON ot 9 dekabnja 1948 goda. Retrieved from https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/genocide.shtml [in Russian].

29. Gor'kij, M. (1922). *O russkom krest'janstvѣ* [About the Russian peasantry]. Berlin: Izd-vo I. P. Ladyzhnikova. Retrieved from [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC_%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5_\(%D0%93%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC_%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5_(%D0%93%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9)) [in Russian].
30. Exclusive: Pope Francis discusses Ukraine, U. S. bishops and more. *America magazine*. 2022.28.11. Retrieved from <https://www.americamagazine.org/faith/2022/11/28/pope-francis-interview-america-244225>.
31. Herasina, L. M., Panfilov, O. Yu., & Pohribna, V. L., et al. (2020). *Sotsiologhiia prava: entsyklopedychnyi slovnyk* [Sociology of law: an encyclopedic dictionary] / za red. M. P. Trebina. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

Требин Михаил Петрович, доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ОБЫЧНЫЙ РАШИЗМ: ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

В статье исследуется качественно новый феномен современной политической жизни России – рашизм. Показывается его близость с фашизмом и нацизмом, рассматривается разнообразие подходов к осмыслению основных идей фашизма. Предлагается своя трактовка данного явления. Автор трактует рашизм как идеологию русского фашизма, основанную на антилиберализме, экспансионизме, реваншизме, некрофилии, геноциде, терроризме, этатизме, ксенофобии, евразийстве, вождизме, богоизбранности, мобилизации нации и государства против врагов, господстве силы над правом. Рассмотрены наиболее важные черты идеологии рашизма. Доказывается, что рашизм античеловечен по своей природе, нарушает все принципы международного права, разрушает мировую систему безопасности, благодаря дезинформации и манипулированию сознанием создает искаженный образ мира, где правда – это ложь, а белое является черным.

Ключевые слова: идеология, фашизм, нацизм, рашизм, манипулирование сознанием, реваншизм, экспансионизм, жестокость.

Trebin Mykhailo Petrovych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Sociology and Political Science, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

USUAL RUSCISM: GENERAL CHARACTERISTICS

The article examines a qualitatively new phenomenon of modern political life in Russia – ruscism. Its proximity to fascism and Nazism is shown, and the variety of

approaches to understanding the main ideas of fascism is considered. We offer our own interpretation of this phenomenon. The author interprets ruscism as the ideology of Russian fascism, based on anti-liberalism, expansionism, revanchism, necrophilia, genocide, terrorism, statism, xenophobia, Eurasianism, leadership, God's chosen people, mobilization of the nation and the state against enemies. The most important features of the ideology of ruscism are considered. It is proven that ruscism is anti-human by its very nature, that violates all principles of international law, destroys the world security system, and thanks to disinformation and manipulation of consciousness, creates a distorted image of the world, where the truth is a lie, and white is black.

Keywords: *ideology, fascism, Nazism, ruscism, manipulation of consciousness, revanchism, expansionism, cruelty*

